



ԲԱԶՄՄԱՎԷՊ

ՕՐԱԳԻՐ

ԺԵ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 24.

1857

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 15.

քանասիրական

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գորաց գրականությունը . Մուրք գիրք Ուլֆիլասայ :

Գերմանական ազգաց մէջ ազնուականագոյնը առանց տարակուսի Վոլթերն են . ինչպէս որ կը ցուցնեն իրենց աշխարհակալութիւնները, իրենց կարգերն ու սովորութիւնները, որոնցմով անջնջելի հետք մը թողուցին Լաւրոպայի վրայ՝ իրենց պետութեան անշքանալուն միջոցներն ալ : Վոլթք վըտարանդի ազգ մը եղած են . որովհետեւ Լսիոյ կեդրոնէն՝ այսինքն Պարսկաստանի հեռաւոր ձորերէն ու Հիմալայեայ ստորոտներէն յաղթական քայլերով առաջ եկան դէպ 'ի Լաքսինեան Պոնտոս, Պալդիկ ծովը և ինչուան Տիբերի ու Տագոսի բերանները : ()գտակար արուեստից մէջ աւելի զարգացած ըլլալով, աւելի տենչ ունենալով յառաջագիմութեան և փառաց, իրենց

հաւատքին վրայ աւելի եռանդեամբ բորբոքած ըլլալով, ու աւելի վստահութիւն ցուցնելով իրենց ապառնւոյն վրայ, երբոր Լաւրոպայի մէջ երեւան՝ Վոլթացիք մէկէն դիւրաւ տիրեցին այն աւելի վայրենի ու աւելի բարբարոս նոյն ցեղէ ժողովուրդներուն, որոնք յառաջընթաց եղած էին քան զիրենք դէպ 'ի արեւմուտք դիմելու :

Հերոդոտոս երբոր արեւելեան Լաւրոպիոյ Վրիստոսի թուականութենէն հինգ դար առաջ ունեցած վիճակին վրայ իր հրաշալի նկարագիրը կ'ընէ, Վանուբի աջ կողմը, Սկիւթացւոց դիմաց՝ կը դնէ ինքը Վետաց ազգը, զորոնք կը նմանցնէ Սպարկիոյ բնակիչներուն . միայն կը զանազանին, կ'ըսէ, անոնցմէ իրենց սովորութիւններովը,

և իրենց կրօնական ու պատերազմական աւանդութիւններովը : Իսկ Վետաց ազգին մէջ անծանօթ ու հեռաւոր ժամանակ մը՝ ելած էր Օլաւոքսիս օրէնսդիրը , որուն աներեւութանալը մութ քարայրի մը մէջ և բազմաթիւ տարիներէ ետքը նորէն երևնալը՝ իբրև նշանակ մը առին անմահութեան իր եռանդնալից հետևողները , որոնք իրենց նիզակներովը կը զրկէին իրենք զիրենք աս կեանքէն՝ այն ցանկացեալ ազատութե՛հ հասնելու համար : Վարձեալ Վանուբի ափանց վրայ է որ այնպիսի աստուածներ կը պաշտուէին , որոնց ստորոգելիքը նոյն էին Յունաց Լըեսին , Բաքոսին ու Լատիկին ստորոգելեաց հետ , և աս աստուածներուն մէջ զօրաւորագոյնը , զորն որ կը պաշտէին թագաւորներն և ուսկից որ սերած կը կարծէին զիրենք , բոլորովին Հերմեսի կերպարանքն ունէր :

Հարիւր տարի ետքը Պիւթէաս Սասիլիացին , որ հիւսիսային կողմերը շրջած է , Տլտոններու կամ Վերմանացւոց քով կը դնէ Վուտտոնները , որ Պալդիկ ծովուն վրայ հաստատուած էին՝ Սիսդուլա գետին բերանը : Իսկ երկու վկայութիւնները յետագայ հեղինակներու ըսածին հետ միացնելով , կը տեսնուի որ Վետք միջոց մը Վարեհ Ան զօրութեան տակ նուաճութեան , ետքը թօթափելով այդ լուծը՝ քաջասրտութեամբ դէմ կեցեր են Գլեքսանդրի ու անոր տեղակալներուն : Արտեսնուի որ Վանուբը անցեր՝ Սարմատացւոց արշաւանացը խափան դրեր են , և Վրիստոսի թուականութենէն դար մը առաջ՝ իրենց Բերեբիստոս թագաւորին ժամանակ անանկ զօրաւոր դաշնակցութիւն մը կազմեր են , որ տևեց մինչև այն ատենն որ Տրայիանոս կայսրը վանեց զիրենք Վակիայէն դէպ ի Սարպաթեան լեռները : Ուրիշ կողմանէ ալ՝ Վութերը կամ Վոթոնք , զորոնք Տակիտոս և Պտլոմէոս Սանդաց մերձակայ կը դնեն՝ դէմ յանդիման Սկանտինաւիոյ , Տիբերի թագաւորութեան ժամանակէն ի վեր նոյն

լեռներուն ստորոտները երեցած էին՝ Սարկոմանաց սահմաններուն մօտ : Ըստ յայտնի նշաններէ բացայայտ կ'երևայ , որ Տնիեսդերի ու Սիսդուլայի երկայնութեան վրայ՝ պատմութեան լուսէն զուրկ ժամանակներու մէջ աս երևելի ազգն որ պիտի վերածնանէր զԵւրոպա՝ հետզհետէ այլ և այլ տեղեր իջլաներ դադարեր է : Սիլիդիոսի մեզի պատմածը Վետաց՝ բանաստեղծութե և պատերազմաց համար ցուցուցած սիւրոյն վրայօք , Տակիտոսի զուրցածը թէ Վոթոնաց գլխաւորները իրենց քաջասրտութե առաւելութեքը կ'ընտրուին թագաւորելու , և Սկանտինաւիոյ սըրբազան ընթերցուածներուն ըսածը թէ Վութք հիմնեցին պատերազմական կրօնք մը , ասոնց ամէնը կ'երևնայ որ մէկ ազգի մը կենդանագիրը կը ներկայացընեն , որուն վրայ մեծութիւն , ոյժ և կենդանութիւն միանգամայն կը փայլէին :

Վետաց սահմաններուն վրայ է որ երրորդ դարուն երեցան Վոթացւոց սպառնալից գունդագունդ բազմութիւնները , որ հռոմէական լեգէոններուն տաքնապ հասուցին , և որոնք իրենց յանդգնութեամբը պատերազմի գըրգռեցին բոլոր մէկալ գերմանական ցեղերը : Հետևեալ դարուն մէջ յարձակեցան ասոնք Սանդաց դէմ և տիրեցին բոլոր Սարմատիոյ իրենց զօրաւոր Լարմէնրիգ թագաւորին ժամանակ : Ինչ հաւատքի աւանդութիւններ ունէր արդեօք ան ատենը այս ընդարձակ հեթանոս ազգը , որ դեռ առոյգ կը պահէր իր մտքին մէջ արևելքէն բերած յիշատակները : Պատմութիւնը ասոր վրայօք քիչ բան կը զուրցէ մեզի . միայն այսչափ գիտենք՝ որ կը պաշտէին իրենց աստուածները հին անտառներու հովանիներուն տակ . կը հաւտային հոգւոյ անմահութեան և հանդերձեալ կենաց վարձատրութիւններուն . արիւնաշաղախ զոհեր կը մատուցանէին՝ բազդին վճիռներն իմանալու համար . իրենց աստուածոց գովեստներուն հետ կը խառնէին իրենց երևելագոյն պա-

տերազմիկներուն դրուատիքը . և պատերազմի երթալու ժամանակ Վերմա նացւոց յաղթական պատերազմի երգը կ'երգէին : Լսկէց աւելի մանրամասն տեղեկութիւններ ունենալու համար իրենց վարդապետութիւններուն վըրայօք , պէտք է իրենց լեզուին դիմել ու իրենց հիւսիսային երկիրներու մէջ ձգած յիշատակին . վասն զի նոյն իսկ իրենք , հարաւային երկրի Վոթացիքը , երբոր հոնաց արշաւանքը կրեցին , երբոր հռոմէական զօրութեան առջև , զոր վերջապէս պիտի ջաղխէին , բաժնուեցան զատուեցան իրարմէ , կայսերութեան սահմաններուն վրայ իբրև առաջին յաղթութիւն՝ գտան ան աւետարանը , զոր Ուլֆիլաս եպիսկոպոսը թարգմանեց 375 տարւոյն :

Լս յարգի յիշատակարանը , որուն վաւերականութիւնը ստոյգ է , և որն որ Վոթացւոց փրկութեան հիմն ու դիտութեան արծարծիչն եղաւ միանգամայն , կը ցուցնէ մեզի իրենց լեզուն իր նախկին պարզութեան մէջ . աս լեզուն որոշ է , ազդու , ներդաշնակ , և կը նմանի սանսգրիդի , զէնտի , յունարէնի ու լատիներէնի , ինչպէս նաև գերմանական բարբառներուն , որոնց մէջ կատարելագոյնն է ինքը : Իր հարուստ բառգիրքը ճոխ է արմատական բառերով , բայերով , նախնական անուններով , որոնք արևելեան օծութիւն մը ունին : () ինակի համար՝ նոյն իսկ Վոթաց անունը , որ նման է հոփս կամ հոփ (բարի) ածականին , կը ծագի հնդկային սոփոս ածականէն , որ կը նշանակէ՝ զուտ : Լսեա խորհրդական անունը , զոր Վոթացիք երկնային ոգւոց կու տային , որ կը նմանի ամենեւին Սկանտինաւիացւոց ալէսին , Լատուրացւոց էլէրին , և խիստ հաւանականապէս ալարին , որ Լորեստանեայց գերագոյն աստուածն էր , կը սերի հընդկային ալոս՝ որ է շունչ , և ալոսրս՝ որ է ոգի , բառերէն : Իրենց անուանի թագաւորներուն անունները , որոնք բէիս կամ բիֆ վերջաւորութիւնն ունին՝ լատինականէն բէիս , հնդկայինէն

բաժ , որ է թագաւոր , այնպիսի վանկերով կը սկսին , որոնք նշանակութիւններ ունին . ինչպէս՝ (վ)էուդէրիգ (վ)էուդորիկոս) կը նշանակէ՝ թագաւոր ազգին , Լլարիգ (Լլարիկոս)՝ թագաւոր ամենեցուն , Լլրմէնրիգ՝ թագաւոր երկրի : Ս երջապէս՝ Պալու Ամալ անունները , որոնք Ս էսդգոթաց (Սիսիգոթք) ու Սոդգոթաց (Ստորոգոթք) արքունական հարստութիւններն՝ էին , կը ծագին հետևեալ հնդկային բառերէն՝ այսինքն պալ , որ ըսել է կարող , և ամալս , որ է՝ անատգիւտ :

Լլւքսինեան Պոնտոսի Վետաց , որոնց անունը շատ նման է Վոթաց , և անկէց աւելի նմանագոյն են իրենց հաւատքի աւանդութիւններն ու իրենց սովորութիւնները և իրենց գաղթականութիւններուն պատմութիւնը , աս ազգին լեզուն խիստ անծանօթ ըլլալուն՝ բացայայտ բան մը չենք կրնար ըսել ու որոշ մտածութիւններ ընել վըրան : Ի վերայ այսր ամենայնի () ալմոքսիս խորհրդաւոր օրէնսդրին անունը , որ բացարձակապէս յունարէն լեզուին մէջ չմեկնուիր , կը տեսնենք որ գերմանական լեզուաց մէջ մեկնութիւն կը գտնայ , թէ որ բաղդատենք զան գութական սէլֆադի կամ՝ Եորուեկիացւոց լեզուին սէլֆադի բառերուն , որոնք բարդ բառեր են ու կը նշանակեն՝ բարի ոգի : Լմանապէս Վետաց Պէրէպիսդ (Լերեբիստոս) թագաւորին անուան կազմութիւնը յօրինուած կ'երևայ դուտէսք լեզուին պէրո-վէսդի բառէն , որ կը նշանակէ՝ արջ ու ժեղ . և աս մեկնութիւնս այնպէս յարմար ու ճիշդ է , ինչպէս որ Լլրիովիսդ սուելվ թագաւորին անունը կը մեկնուի՝ էրո-վէսդի բառով , որ ըսել է՝ քաջամարտիկ ու ժեղ , և Լլրմինիոս կամ հերման անունը՝ այր պատերազմի , ու Վլովիս կամ հլոտվիկ անունը՝ առաջնորդ հոյակապ :

Ուլֆիլաս ուղեւով ընթերցանելի ընել տալ իր Սուրբ գրոց թարգմանու-

Թիւնը Սեփա բնակող Ղաթաց ,
մասնաւոր այբուբեն մը հնարեց անոնց
համար , որովհետեւ ինչուան ան ատեն
անոնք գիր չունէին , ինչպէս և ոչ մեր-
ձակայ ժողովուրդները : Իրաւ է որ աս
բարբարոս ցեղերուն մէջ բերուած էին՝
թէպէտ չգիտցուիր ինչպէս՝ Փիւնիկե-
ցոց այբուբենէն առնուած ու քիչ մը
ձևակերպած տառեր , որոնց այլաբա-
նական իմաստը միայն ազգին գլուխ-
ներն ու քուրմերը գիտէին , և զորոնք
անյիշատակ ժամանակներէ 'ի վեր հե-
թանոսութեան հմայից կը ծառայեցը-
նէին : Տակիտոս կ'ըսէ՝ թէ Վերմանա-
ցիք հետեւեալ կերպով բաղդը կը հար-
ցընէին . կ'առնէին ծառի պզտիկ ճիւ-
ղեր , ու վրանին քանի մը նշանագծեր
կը փորէին , և խառնիխուռն ճերմակ
կտաւի մը մէջ կը դնէին . ետքը իրեք
անգամ այլ և այլ ատեն դիպուածով
կը քաշէին զանոնք , և իրարու քով բե-
րելով՝ անոնցմէ կը կազմէին գուշակու-
թիւնը : Եւ նշանագծերը յայտնապէս
ան խորհրդաւոր հռոմ տառերն էին ,
որոնք վերջէն գտնուեցան Սկանտինա-
ւիոյ , Վերմանիոյ ու Լոնգիոյ մէջ , և
որոնց երկար ատեն ծանօթութիւն չու-
նէր ռամիկը : Եւ յիշատակէր իւր
ընկերներէն կամ հռոմայեցւոցմէ
գերմանական ցեղերու առաջնորդներն
ու քուրմերը՝ երբոր դեռ Լաքսինեան
Պոնտոսի ափանց վրայ դադարած էին :
Բայց Ուլֆիլաս ասոնց վրայ ծանօ-
թութիւն ալ ունեցած ըլլայ , և հա-
ւանականապէս բաղադրած ալ ըլլայ
զանոնք յունական ու հռոմէական տա-
ռից հետ իր հոգեւոր ու գիտնական
գրուածքին մէջ , սակայն աս ռուն գրե-
րը իններորդ դարուն դուրս ելան քանի
մը տարեգիրներու խնամքովը , և եր-
կոտասաներորդ դարուն , երբոր հեթա-
նոսութիւնը կործանեցաւ , դամբանա-
կան յիշատակարաններու վրայ երևցան
հրապարակաւ : Եւ որքան կարգաւորեալ
այբուբեն մը կը ձևացընէն , որ 'ի սկզբ-
բան տասնըվեց գրերով կազմուած էր ,
ինչպէս որ Սուետիոյ մէջ ամենայն խը-
նամքով անփոփոխ պահուեցաւ . բայց

Տանիմարգա՝ քսանի հասան , Վերմա-
նիա՝ քսանըվեցի , իսկ Լոնգիոյ մէջ՝ ին-
չուան երեսուն : Եւ խիստ յայտնի պատ-
ճառներէ հետեւցընելով՝ կը կրկնենք
վերի զուրցածնիս թէ ասոնք առանց
ամենեւին տարակուսի յունա-լատին ծա-
գումն ունին , որով հետեւաբար փիւնի-
կեցի տառեր են :

Վալով հիմա դարձեալ Ուլֆիլա-
սայ , չենք կրնար զանց առնել ծանու-
ցանելու որ ամենամեծ ու կարեւոր լու-
սաւորութիւն մը տարածեց ինքը այդպի-
սի ժամանակի մը մէջ , որ հռոմ տառե-
րը ահարկու խորհուրդ մը դարձած
էին , և անանկ ժողովրդեան մը վրայ ,
որոնք դեռ նոր հաւատոց շնորհքն ըն-
դունած էին և անով մտաց զարգացման
ասպարէզը մտած էին : Ուլֆիլասայ
Սուրբ գրքին , որ այդ օգտակար յեղա-
փոխութիւնը յարոյց Ղաթաց մէջ , ձե-
ռագիր գեղեցիկ օրինակը գրուած է
մագաղաթի վրայ արծաթեայ գրերով
վեցերորդ դարուն , և յաջորդաբար փո-
խադրուեցաւ Լատինայէն Սկրիպտէն քա-
ղաքը , Բրակա և Ուբսալ : Եւ որ վը-
րայ աւելնալով քանի մը կրկնագիր՝
ձեռագիրներ , որոնք վերջի ժամանակ-
ներս գտնուեցան Սիւան , Ուլֆիլասայ
Սուրբ գրքին մէջ պարունակուած են
չորս Լատարանները , Ս . Պօղոսի ա-
ռաքելոյն թղթերը՝ գրեթէ ամբողջ ,
և Լազրէն ու Եսէմիէն մնացորդներ :
Հաւանական է որ Սուրբ գիրքը ամ-
բողջ ունէին Ղաթք , որովհետեւ նոյն
ժամանակի վկայութիւնները կը տեղե-
կացընեն զմեզ՝ որ ժողովուրդը ութե-
րորդ դարուն ալ կը կարդար զանիկայ :

Վերմանիոյ բանասէրները , և մաս-
նաւորապէս երևելի Արիմեղեարքը՝ աս
Ուլֆիլասայ Սուրբ գրքէն առին ի-
րենց ազգային քերականութեան լու-
սաւոր ու բազմաբեղուն սկզբունքները :
Եւ գրուածքին վրայ քննութիւն ընե-
լով գտան այդ ճշմարտութիւնը՝ որ
հնդկա-գերմանական լեզուաց ընդար-
ձակութեանը մէջ այլ և այլ հնչմանց

աստիճանական իջումն կամ փոփոխութիւն մը մտնելով՝ բառերու այլայլութիւնը պատճառեր է . և աս տեսութիւնը ետքէն սեփականեցին ընդհանուր հնդկա-եւրոպական լեզուաց ցեղին : Իս բաղդատութիւնը շատ հետաքրքրական ու ախորժելի թերեւ կրնար ըլլալ բանագիտաց . բայց որովհետեւ օրագրիս սահմանը չներեր մեզի զայն , գոհ կ'ըլլանք դնելու հոս յոյն ու լատին լեզուովք՝ հարաւային լեզուաց

օրինակի համար , Կոթական ու դուտէսք լեզուներով՝ հիւսիսային լեզուաց օրինակի համար , սլաւոն ու կելտ լեզուովք՝ արեւելքի ու արեւմուտքի լեզուաց օրինակի համար , քմային , աւստրալային ու կոկորդային բաղաձայնները , որոնք միայն կարեւոր են . որովհետեւ միւս բաղաձայնները ոչ երբեք կը զանազանին , և ձայնաւորները միշտ կը զանազանին :

Յունարէն	Լատիներէն	Գոթական	Դուտէսք	Սլաւոն	Կելտ ¹
π	p	f	b, v	p	p, f
β	b	p	f	b	b
φ	f	b	p	b	bh, v
τ	t	th	d	t, c	t
δ	d	t	z	d	d
θ	th	d	t	d	dh
κ	c	h	g, h	k, ch	c
γ	g	k	ch	g	g
χ	ch	g	k	z	gh

Գոթացիք երբոր խառնուեցան հռոմայեցւոց հետ ու քրիստոնէութեան գարձան՝ Խտալիոյ , Կաղղիոյ ու Սպանիոյ մէջ , քրիստոնէական օրինաց ու ճշմարտութեանց (թէպէտ և արիանոսաց մոլորութիւններն ընդունեցան) ան ժամանակի լեզուն ալ , այսինքն լատիներէնը , առին : Բիւտ ատենէն հրապարակական գործոց մէջ լատիներէնը սկսաւ գործածուիլ , և վերջապէս բոլորովին ջնջեց վերուց անոնց լեզուն : Իսկ լեզուին հետ անհետացան անամէն հեթանոսական սրբազան ընթերցուածները , ան դիւցազնական դէպքերու պատմութիւններն ու ան ազգային երգերը , որ հիմակուան ատենի գրականներուն շատ սիրելի պիտի ըլլային իրենց հնութեամբն և իրենց բնական ու պարզ բացատրութեամբը : Բայց Գոթաց այս նախնական աւանդութիւնները անդառնալի կերպով կորսուած են , ինչպէս որ նոյն թշուառ բաղդը հանդիպած է նաև իրենց պատերազմակից ժողովրդոց ալ՝ Ռուրգոն-

տեանց , Լոնգոբարտաց , Փռանգաց , հին Ինգլիացւոց , որոնք ընդխառնեցան 'ի կելտական ցեղն՝ հռոմէական հզօր ազդեցութենէն մղուած :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Լուդովիկոս ԺԶին վարքն ու մահը :
(Տես նրես 332)

Յունուարի 1^{ին} թագաւորին անկողնոյն քով մօտիկցայ և աղաչեցի որ ընդունի իմ բարեմաղթութիւններս որ իրեն աս թշուառութիւններէն խալըսելու համար կ'ընէի : « Երբեք չեմ , պատասխանեց ինքը , ամենայն սրտով քու

¹ Մէկ երկու օրինակ բերենք հոս . Յն . πατηρ (Բաթէր) , Լատ . pater, Գթ . fadar, Դատ . vatar. — Յն . φερω (Բէրօ) , Լատ . fero, Գթ . baira, Դատ . piru. — Յն . δυο (Բիօ) , Լատ . duo, Գթ . tvai, Դատ . zuei. — Յն . το (Դօ) , Գթ . that, Դատ . daz. — Յն . δαυρα (Բիւրա) , Գթ . daur, Դատ . tor. — Յն . γένος (Էնոս) , Լատ . genus, Գթ . kuni, Դատ . chuni.